

AGRÁRNÍ ZŘÍZENÍ. AGRÁRNÍ POLITIKA.

§ 7. POJEM.

Přívlastku „agrární“ užívá se v obecné mluvě často totožně s pojmem „zemědělský“. V přesném smyslu se tím nerozumějí záležitosti, které se týkají lepšího technického vzdělávání půdy, výhodnějšího odbytu a t. p., nýbrž záležitosti, které se týkají poměru člověka k půdě, tedy vlastně sociální stránka zemědělství v nejšířším slova smyslu. Agrárním zřízením (Agrarverfassung) vyznačujeme tedy soubor právních pravidel, kterými se upravují co do subjektův i předmětů poměry vlastnictví i dědického práva na půdě rolnictví věnované i rozličná užívací práva na pozemcích, záležitosti pachtovní, dluhové a pod., pokud se pozemkových hospodářů týkají, i dělnické, pokud mají specifickou úpravu.

Dokud panoval liberální názor, mělo se za to, že úkol agrárního práva moderního jest vyčerpán odstraněním poddanství a robot a dosažením rolníkovy svobody osobní i svobodného nakládání vlastnictvím. To se nyní zase mění (srovn. níže).

Agrární politikou bude tudíž v přesném smyslu jen ta činnost moci veřejné, která se z příčin obecného sociálního dobra zabývá podmínkami rozdělení majetku pozemkového nebo dědickým právem rolnických statků všech neb jistých kategorií (na př. selských), upravuje poměry zadlužení nebo pachtovní na nich a t. p. Agrární politika jest tedy sociální politikou v příčině stavu rolnického. Vzházejí-li pochybnosti, že platný stav agrárního zřízení nezabezpečuje výsledky s hlediska obecného dobra žádoucí nebo dokonce způsobuje zlo, vyvinují se z uvědomění toho stavu otázky agrární, a strany o jich odklizení ve vlastním spoluzájmu usilující stávají se agrárními stranami.

Agrární politika vzhledem k předmětu je částí politiky zemědělské, v užším smyslu zemědělskou politikou je ta, která má za účel podmínky lepšího technického vzdělávání půdy a vyšších výnosů vůbec.

§ 8. HISTORICKÉ ÚTVARY AGRÁRNÍHO ZŘÍZENÍ.

Nynější stav agrárního práva v západo- a středoevropských státech jest původu poměrně nedávného, i byl zaveden na místě staršího obsáhlým zasáhnutím novověkého zákonodárství, jež ovládnáno bylo více méně rozhodně vzory římsko-právními i tendencemi liberálními.

Tak utvořeno bylo agrární zřízení, jež na rozdíl od stavu předcházejícího nazýváme agrárním zřízením svobodným.

Co se týče toho stavu předcházejícího, bylo pro něj obecně charakteristické, že během dřívějších století převalná část středního a malého rolnictva z příčin, jež souvisely s politickými běhy, především pak s rozvojem t. zv. feudalismu, ocitla se osobně v t. zv. dědičném poměru poddanském, a nebyli zemědělci převahou volnými vlastníky půdy, nýbrž tato se nalézala ve „vrchním vlastnictví“ vrchností, kterýmž z tohoto titulu, jakož i na základě rozličných smluvních poměrů (dědičného násedu, emfiteusí) povinni byli k rozličným trvalým naturálním dávkám a výkonům (robotám).

Při tom však bylo společným znakem všech agrárních zřízení někdejších přísné rozeznávání mezi rolnickým majetkem nemovitým a movitým. Materiální zásady právní vzhledem k oběma jsou rozdílné, a rozdílnost ta se zachovala až do oněch hlubokých proměn, které způsobila doba nová.

Jsou-li nám poměry poddanství a jeho vývoje, jakož i reálních břemen lidu selského z předcházejících století, z nichž jsou po ruce již historické prameny spolehlivější, dostatečně jasny, není tomu tak v příčině původních zřízení agrárních před vývojem feudalismu. Účinkem badání Maurerových, Hansenových a jiných mělo se do nedávna za to, že přese všechny odstíny v podrobnostech, přece u tří velikých rodin národních, jež přišedše z Východu již obeznámeny s primitivními tvary orby zaujaly v Evropě svá sídla (totiž u Keltů, Germánů a posléze přistěhovalých Slovanů), původní formou právního panství nad pozemky bylo vlastnictví pospolité; jen movitý majetek mohl býti předmětem individuálního vlastnictví. A v tom směru učilo se takto: U Keltů byl subjektem pospolitého vlastnictví pozemkového širší rodový svazek — clan — jehož příslušníkům se přidělují jednotlivé části půdy k doživotnímu užívání. — U Slovanů

byla jím rodina, jež pod řízením náčelníka svého půdu svou nedílně spravuje (zřízení „zádruhové“); obyčejně pak, když počet členů rodiny naroste, původní záduha dělí se v jistý počet nových, menších. Tato zádruhová forma rodinného vlastnictví pozemkového zachovala se až na naše časy u Jihoslovanů, kdežto u Rusů přešla během doby ve zvláštní tvar obecního vlastnictví tak zvaného „mirového“ („mir“), spravovaného obecní hromadou, jež příslušníkům ob čas znova pozemky k užívání přiděluje. Ač v době vyvinutého poddanství vrchnost byla formálně vlastníkem mirové půdy řečené, přece zřízení mirové se po celou dobu poddanství zachovalo a je i přetrvalo, neboť bylo i po provedeném vyvazení (r. 1861) dále v platnosti zachováno. — U národů germánských jest ještě za doby Tacitovy subjektem pospolitého majetku pozemkového obec, avšak namnoze dosti záhy aspoň pozemky orné (na rozdíl od pastvin, lesů) ocitují se ve vlastnictví osobním, kdežto pastviny a les, zaujímající zpravidla odlehlejší kraje, ještě ve společném vlastnictví zůstávají. Ale po různu zachovalo se původní ob čas obnovované rozdělování půdy orné až do pozdní doby jako památka a doklad původního zřízení. Přidělování půdy dělo se tak, že rozdělena nejprve celá plocha orná (celý obůr) dle polohy a jakosti na větší části (kony, Gewanne), a v každé z nich teprve provedlo se rozdělení podélnými nebo příčnými pruhy mezi všechny oprávněné členy obce, takže každý lán (Hufe) skládal se z tolika pruhů, kolik bylo konů. Týmž způsobem postupováno při každém novém získání půdy orné v okrsku obecním (na př. vymýcením lesů). Tato pomíšenost jednotlivých podílů za nedostatku zvláštních cest a za panujícího hospodářství trojhonného nebo velmi extensivního travopološního činila nezbytnou úplnou stejnoměrnost v hospodaření všech tak, aby jeden druhému nevadil; panovalo tedy hospodaření vázané (Flurzwang). Příklady podobné o poměrech národů jiných i mimoevropských (Indií) zdály se potvrzovati názor, že existuje všeobecný typ původního pospolitého vlastnictví na pozemcích (Laveley: La propriété et ses formes primitives).

Toťto učení jest však nyní přesnější kritikou starších textů, na nichž bylo zbudováno, velmi zvikláno, ba otřeseno. Tak bylo na př. v mnohých tvarech obecního vlastnictví pospolitého, jako na př. v Trevirských, o které se opírala učení Maurerova, ano o samém

mirovém zřízení ruském (Simkovič, Die Feldgemeinschaft in Russland) bezpečně zjištěno, že nejsou původní, nýbrž že povstaly už za historické doby ve stavu poddanském. Badání novější, jehož hlavním zástupcem jest Aug. Meitzen, snaží se především na základě podrobných pomůcek (starých map a pod.) zjistiti typické rozdíly ve způsobu usazování se a rozdělu pozemků u různých dotčených národů. Tak byly keltické způsoby usazení různé od germánských. Keltické zakládají se na soustavě dvorové, při které pozemky ke každému dvoru příslušné kolem něho jsou skupeny, kdežto se podobá, že vesnice konové (t. j. souvislé, pohromadě shluknuté domy s rozdělením konovým) byly obvyklými u Germánů. Ale také u těchto bylo usazování v územích dobytých prováděno, jak se pravdě podobá, dle souvislostí rodinných. Vesnické spoluvlastnictví s občasným rozdělem konovým a se společným užíváním pastvy a lesa dá se jako historický stav určité doby sice po různu zjistiti, aniž však smí pokládáno býti beze všeho za stav původní. Výklad starých poměrů, pokud je vůbec pro ně sporého světla v pramenech historických, ocitl se nejnověji na dráze velmi zajímavých kombinací badatelských, na nichž má účast též český badatel Peisker (srovn. též Hildebrand, Wirtschaft und Recht), aniž může býti na ten čas pokládán za spolehlivě vyjasněný. (Srovn. kritický přehled u Rachfahla: Zur Geschichte des Grundeigentums. Jahrbücher für Nationalök. und Statistik 1900).

Dalekosáhlé byly účinky, jež způsobil v agrárních poměrech největší části Evropy vývoj zřízení manského a jím hlavně vyvolaný vznik poddanství lidu selského. Agrární zřízení, jež se vyvinulo na těchto původně germánských základech, rozšířilo se i na sousední země slovanské, ano proniklo počátkem 17. stol. až do Ruska, kdež v 18. věku se dovršuje. Avšak v obsahu toho agrárního zřízení rozeznávají sluší dvojí stránku; jsou tu důležitosti:

1. jednak zvláštnosti právní a hospodářské momenty, jež vyplývají z poměru k vrchnosti po stránce osobní (glebae adscriptio) a po stránce hmotné (naturální výkony a dávky: roboty, desátky atd.);

2. jednak zvláštní právní opatření, jež směřují k tomu, aby se zachovaly statky celistvé v rukou hospodářů, a obmezují tudíž právní obchod s pozemky, a to zejména tím, že zabraňují odprodej, předlužení a hmotné rozdělení mezi dědice.

§ 9. BŘEMENA SELSKÁ A JEJICH VYVAZENÍ.

Naturální dávky a výkony poddaného lidu selského po stránce právní nebyly vesměs téhož původu a účelu. Dajíť se tu rozeznávají takové, jež mají ráz veřejnoprávní (naproti státu, církvi, obci), a tudíž o nich platí jistá obdoba s nynějšími berněmi, a jiné, jež mají povahu soukromoprávní, a daly by se přirovnati (arci jen hospodářsky, ne právnicky) nejspíše ještě k pachtovnému. Pro hospodářské uvažování jest ovšem rozhodna povaha jejich věcná, a tu sluší rozeznávati zejména:

1. Desátek (Zehent, la díme) z obilí (jenž slul velikým), z ovoce a želin (jenž slul malým) a z hospodářských zvířat (jenž slul krvavým). Byl původně hlavně církevní, ale namnoze přišel do světských rukou. — Často byl též původu soukromoprávního.

Charakter desátku po stránce hospodářské záleží v tom, že je kvotou výnosu hrubého. V poměrech naturálního hospodářství jsou dávky naturální přiměřenou formou platu; pro povinného nejvhodnější a pro oprávněného namnoze přiměřenější. Ježto pak náklad výrobní na nižších stupních vývoje při rozhodné extensivnosti orby je poměrně nízký, a technika orební u všech hospodářů stejnoměrná, není ani dávka na hrubý výnos ukládaná a jemu poměrná obtížnou, vybírá-li se v čas příhodný. Proto bývají takové alikvotní částky i v theorii oblíbeny (srovn. Braunerův spis: „Böhmische Bauernzustände“).

2. Roboty (Frohnden) byly buď pracovní (Arbeitsfrohnden), záležející v povinnosti uložené sedláku k určitému počtu dní práce osobní, aneb roboty potažné (Zugsfrohnden), jež záležely v povinnosti ku práci s jedním potahem jedno- nebo dvouspřežným nebo s více potahy po určitý počet dnů v témdni, měsíci nebo roce.

Roboty podobně jako naturální dávky desátkové jsou době naturálního hospodářství s výrobou extensivní přiměřeny, neboť při produkci extensivní není potřebí mnoho síly pracovní a tudíž jí i rolníkovi spíše přebývá, on pak osobní výkony snáze může podstoupiti nežli peněžní platy. Ježto pak není zvláštního dělnického stavu, jsou zároveň roboty nezbytny pro hospodářství na velikých statcích. I veřejná břemena, na př. stavba cest nebo konání stráží a pod., nedají se tu jinak zabezpečiti, nežli osobními výkony, tedy robotou cestní atd.

Přiměřenost tohoto způsobu naturálních výkonů ku poměrům primitivnějším ukazují i dějiny kolonisace novější doby.

3. V souvislosti s příslušnými právními poměry objevují se pak ještě některé jiné dávky, jako *mortuaria* (na př. nejlepší zvíře), *laudemia* (při proměnách vlastnictví), platy za povolení sňatků a jiné pod.

Z povahy doby, z právních i hospodářských poměrů se vysvětluje tudíž relativní hospodářská oprávněnost dávek a výkonů naturálních na nižších stupních vývoje. Oprávněnost ta však mizí na stupních vyšších, když se zahostí hospodářství peněžní, a výroba snaží se postupovati ke stupním intenzivním.

Desátek jako vůbec každá kvotní dávka z výnosu hrubého stává se tím větším břemenem, čím více nastává potřeba intenzivnější produkce, neboť ta jest podmíněna nákladem vyšším, který pohlcuje stále větší kvotu čistého výtěžku, třeba tento absolutně jest vyšší než za hospodaření extenzivního.

Z té okolnosti, že stupeň intenzivnějšího hospodářství na pozemcích různé jakosti vyžaduje nestejného zvýšení nákladu (na úrodných totiž méně), vyplývá veliká nestejnomyšlnost, s jakou desátek na čisté výnosy dopadne. Povinný jest za svou půli a oběti pokutován, když musí právě z výsledku jejich více obětovati než jiný, který je nedbalejší. Stává se tedy desátek překážkou hospodářských pokroků a zdržuje pochod k výrobě intenzivnější. To na počátku 18. stol. postřehl dobře Vauban (ve spise „*La dîme royale*“).

Laudemie, jsou-li značnější, zkracují kapitál rolníkův a jako kvota z ceny statku placená rovněž zdržují od meliorace.

Podobně má se to s robotami. Rolník k nim povinný postrádá potřebné volnosti v jednání, a nejsa pánem svého času není s to, aby využítkoval ke každé práci momentu příhodného, ba aby vůbec přesně dle rozumného plánu pokračoval. Kdežto pak vyšší míra intenzivnosti též vyžaduje vydatnější práce, jest právě při práci robotní nejméně podnětu k ní.

Stávají se tudíž pokrokem k vyšším stupňům vývoje naturálních dávky a výkony stále méně výhodnými pro oprávněného a vždy méně snesitelnými pro povinného, a proto roste s potřebou intenzivnějšího hospodaření i snaha po vyvazení oněch břemen.

Vedle toho všeho padá na váhu, že namnoze pro nedostatek

pevných, spolehlivých zápisů i potřebné ochrany bylo práva vrchnostenského zneužíváno ku zvyšování břemen, zvláště v dobách tísní rolnictva. Osvícený absolutismus snažil se v těchto příčinách ochranně zakročovati („robotní patenty“ naše z 18. stol.) a při nově se vyvíjejících zeměpanských úřadech poskytovat lepší ochrany ku správnému jich zachovávání (krajské úřady za Marie Terezie). Leč účtovat musil také znenáhla se změněnými poměry hospodářskými vůbec a připravovat úplné vyvazení.

Odstranění selských břemen převahou nepřivedlo se ku konci náhlým způsobem, nýbrž dají se aspoň většinou více méně určitě rozeznávat dvě období tohoto processu:

A. První a starší, kde se povinným k robotě způsobuje ulehčení buď proměnou těžších břemen ve snesitelnější, na př. naturálních v peněžní, anebo se poskytnou poddanému možnosti, aby dle určitých norem o náhradách vydaných z břemene se vykoupil.

B. Druhé, mladší stadium, kde všeobecným donucovacím způsobem výkup se provádí v podobě všeobecného vyvazení trvalých pozemkových břemen, kteréžto vyvazení, týkajíc se práv nabytých a jsouc tedy podobné povahy jako expropriace, vyžaduje spravedlivého vyměření náhrady.

Počátek i průběh obou stadií není u všech národů stejný; působilyť tu vůbec nejrozmanitější činitelé, jako zejména:

1. Hospodářské momenty. V těch státech, kde vyšší stupeň hospodářského vývoje, zejména tedy i podmínky intensivnější výroby, dříve byly dosaženy, podstoupeny také dříve kroky k emancipaci rolnictva. Na př. již v XV. a XVI. stol. v Itálii, kde statut florentinský zapovídá nové roboty; v Miláně dle ustanovení z r. 1502 mohl se každý vykoupiti z desátku; podobné zjevy ve Švýcarsku a v Nizozemsku. Jinde byly naturální dávky proměňovány v pravidelné peněžní, na př. v Anglii již od XIII. stol., kde to bylo původně ponecháno vrchnosti na libovůli, ve Škotsku byla náhrada desátku stanovena pevnými naturálními dávkami.

Byly ostatně i hospodářské momenty výkupu va díčí, z nichž se vysvětluje odpor proti vyvazení. Mezi hlavní náleží depreciace peněz, jež průběhem XVI. stol. se byla objevila, a byla příčinou, že hrozila ztráta těm, kdož by byli ochotni přijmouti dávky peněžité místo dosavadních naturálních. Naproti těmto obmezujícím snahám stojí odboje lidu.

2. Momenty náboženské. Reformace všude v lidu rolnickém vzbudila odpor proti břemenům trvale jej tížícím. (Tak již Wikleff v Anglii; reformátoři v Německu; Chelčický.)

3. Momenty politické. Zejména veliké události, zvláště válečné a revoluční měly účinek vyvazení urychlující (revoluce francouzská 1789).

4. Rozhodný účinek v našem století měly konečně idey národohospodářského individualismu a politického liberalismu. V individualistické literatuře národohospodářské byli prvními obhájci emancipace stavu selského fysiokraté. Vůbec pak na tomto poli účinkování spočívají velké kulturně-historické zásluhy liberalismu.

V některých zemích, jako zejména v Prusku a Rakousku, měl ostatně již, jak výše podotčeno, tak zv. osvícený absolutismus XVIII. věku zásluhy nejen o opatření k ochraně poddaných naproti neoprávněnému zosřování požadavků robotních a o zmírňování břemen, nýbrž též o počátky osvobození stavu selského. Pokusy obmeziti libovůli vrchností sahají v zemích rakouských do 17. stol. Nejdůležitější bylo zřízení urbariální dvorní komise za Marie Terezie (r. 1771), která měla povinnosti poddaných zjišťiti a dle výsledku buď potvrditi nebo změnití. Rozličně pak vydané patenty robotní (r. 1774, 1775) hledí zabezpečiti přesnou míru poddanských povinností a stanoviti jejich maximum. Dále podporována možnost dobrovolných úmluv o výkup břemen (abolici) nebo přeměnu na peněžní (reluici), což zejména prováděno na statecích státních a církevních. Také rozvoj nových zeměpanských úřadů (krajských) souvisel se snahami po ochraně poddaných. Josef II. (pat. z 1. listopadu 1781) zrušil osobní poddanství, dopustiv poddaným svobodnou volbu zaměstnání, uzavírání sňatků i odstěhování z území vrchnostenského; pat. z 10. února 1789 ustanovil, že poddanému má zbyti 70% hrubého výnosu z jeho pozemků, ze zbytku má daň pozemková býti placena a zbytek má tvořiti nejvyšší míru požadavků vrchnosti. (Patent zrušen zase r. 1791.) I následující panovníci usnadňují dobrovolné výkupy; patent z 1. září 1798 stanovil podmínky, za kterých musily vrchnosti výkup připustiti. Ještě r. 1846 vydán (poslední) předpis pro dobrovolné ujednání výkupní.

Obecné nucené odstranění břemen selských, pocházejících z pod-

danského poměru a z jiných historických titulů zvláštních, zakládalo se v *Rakousku* na patentu ze dne 7. září 1848. Na základě jeho dány potom prováděcí předpisy. Vrchní řízení celé obrovské operace mělo ministerstvo vnitra, pro každou zemi zřízena komise zemská a potřebný počet prováděcích okresních komisí vyvazovacích.

Některá práva vrchností zrušena bez náhrady, totiž všechna břemena zakládající se na osobním poměru poddanském. Podobně i ta břemena, jež zakládala se na jurisdikčních právech bývalých vrchností.

Skutečná reální břemena, t. j. břemena na pozemku jako na takovém váznoucí, vyvazena byla za náhradu. K tomu cíli byla tato břemena co do ročního kvanta vyšetřena, v penězích taxována a potom kapitalisována. Z obnosu přiměřené náhrady úředně vyšetřené se však srazila $\frac{1}{3}$, a to jednak za daně, jednak za náklad se správou spojený, jenž nyní oprávněným odpadl. Ostatní $\frac{2}{3}$ byly oprávněným (vrchnostem, kostelům atd.) nahrazeny, a to:

a) pokud se zakládala břemena, o jichž vyvazení šlo, na smlouvách emphyteutických nebo jiných smlouvách o rozdělení vlastnictví, uložena dosavadním povinovaným náhrada ta zcela;

b) v ostatních případech, tedy v těch, kde povinnost k dávkám a výkonům zakládala se především na poměru vrchnostenském, nesl dosavadní povinovaný $\frac{1}{3}$, druhou však převzala zaň příslušná jeho země korunní.

Vyšetření náhrad dělo se tím způsobem, že se dle instrukcí přepočítaly naturální dávky a výkony na rentu peněžní, která se po zmíněné srážce $\frac{1}{3}$ (za daně a režijní náklady) dvacaterým obnosem kapitalisovala (tedy dle míry 5%) a měla (zároveň s 5% úročením) annuitami býti splacena. K tomu cíli utvořeny v jednotlivých zemích zemské vyvazovací fondy, do kterých konyaly se splátky povinných osob i příspěvky zemské (tak zv. přírážka vyvazovací v Čechách); oprávněné osoby obdržely na summu náhrady jim přisouzené 5%ní „obligace vyvazovací“ (Grundentlastungsobligation), jejichž zúročení a znenáhlá amortisace pravidelným slosováním se prováděla na základě docházejících splátek.

Konečný výsledek vyvazovacích operací po skončené práci komisí byl následovní:

	oprávněných	povinných	tedy na 1 oprávněného povinných
dominia	10.206	2,903.315	284
farnosti	8.315	831.079	100
školy	2.499	165.503	66
kostely	5.928	113.512	19
obce	10.622	234.878	22
korporace a nadace	3.280	331.312	101
jednotlivci	27.200	345.663	13
celkem	68.050	4,923.332	72

V zemích předlitavských mimo Bukovinu a Dalmacii činily nábrady celkem 285,789.956 zl. V Rakousku připadlo z toho na:

	mil. zl.	na 1 oprávněného zl.	na 1 povinného zl.
dominia	225'89	22.133	78
farnosti	32'80	3.946	39
školy	1'40	579	9
kostely	2'07	350	18
obce	4'25	401	18
korporace a nadace	10'95	3.339	33
jednotlivce	8'39	307	24
celkem	246'86	4.199	58

Ruční roboty.

Na 68.650 oprávněných přišlo celkem 38,587.940 robotních dnů pracovních; na 1 oprávněného 567, na 1 povinovaného 8 dnů v roce. Z toho připadlo v jednotlivých zemí na:

	1 oprávněného dní	1 povinovaného dní
v Haliči	3182	32
v Rakousích p. E.	2052	8
na Moravě	1078	10
v Krajině	753	3
v Štýrsku	653	2
v Slezsku	596	13
v Čechách	281	7
v Rakousích n. E.	15	0'4
v Tyrolsku	0'06	0'01

Celkem bylo dále:

	na 1 oprávněného	na 1 povinného
32,580.307 robot. dní koňských	479 dní	7 dní
28,570.885 robot. dní volských	417 „	6 „
2,026.000 měr obilních . . .	30 měr	4 míry.

Prusko. Ulehčovací opatření nastávají v 18. stol.; nejdůležitější edikty z 19. stol. jsou:

1. Edikt z 9. října 1807, kterým byl zrušen osobní svazek poddanský a zbyla pouze břemena s pozemkovým majetkem spojená.

2. Edikt ze 14. září 1811 zavedl pak osvobození od selských břemen za přiměřené odstoupení půdy (na př. $\frac{1}{3}$; než málo se užilo práva toho).

Zákon o vyvazení reálních břemen z 2. března 1850 zrušil tak zv. vrchní vlastnictví, jurisdikční dávky a takové dávky, jež měly povahu daně živnostenské. Služby a naturální dávky spojené s pozemkovým vlastnictvím byly odhadnuty. Obnos 18krát znásobený mohl buď přímo od povinného oprávněnému se zaplatiti nebo sprostředkoval platy stát pomocí tak zv. „Rentenbriefe“, obdobných našim vyvazovacím obligacím, zúročených 4% a pozvolna umořitelných ze splátek, jež povinná osoba státu konala.

Ve *Francii* národní shromáždění zákonem z 11. srpna 1789 zrušilo bez náhrady a naprosto všechny služby a dávky, jež zakládaly se v osobním poměru poddanském. V roce 1792 zrušeny bez náhrady i všechny dávky z pozemků, jež neměly povahy úroků, nájemného a pod.; zůstaly tedy z bezplatného zrušení vyňaty pouze dávky, k nimž držitel povinen byl na základě smlouvy na čas neobmezený uzavřené, zvláště smlouvy o násed dědičný. Regulování vlastnictví nevztahovalo se na práva pachtovní a požívací dočasná, třeba i doživotní.

V *Anglii* zbytky břemen rustikálních vyvazeny pomocí zvláštní komise zřízené r. 1836.

Nejposlednější veliké vyvazení v Evropě jest vyvazení ruské r. 1861, dle něhož odhadnutá cena ročního břemena 6% se kapitalisuje, $\frac{1}{5}$ splácti musili rolníci přímo vrchnosti, $\frac{4}{5}$ převzal stát a dal na tento podíl svůj vrchnostem 5% obligace. Avšak část náhrady státem převzaté uvalena zase zpět na rolnictvo samo k amortisaci za 49 roků.

§ 10. OBMEZENÁ DĚLITELNOST A ZADLUŽITELNOST STATKŮ DLE STARŠÍHO PRÁVA AGRÁRNÍHO.

Starší agrární právo naše i mnohých národů západo- a středo-evropských, jak již podotčeno, podporovalo nedílný přechod všeho druhu statků rolnických na jednoho z dědiců, v první řadě mužských; zamezovalo rozdělení statku právními jednáními mezi živými, zadlužení atd.

Hlavní zjevy sem spadající jsou: statky manské, rodinné fideikommissy šlechtické a kmenové statky selské.

Nedělitelnost lenních neboli manských statků vysvětluje se z veřejných závazků s držením manských statků souvislých, především z vasalské služby branné; nezkrácená možnost plnění závazky ty měla býti takto zabezpečena.

Rodinné fideikommissy šlechtické jsou původu mladšího, a účel jejich sám byl zachovati nezkráceným rozsahem rodinného statku i podmínky lesku rodinného (srovn. níže).

Pokud běží o statky selské, sloužila nedělitelnost jejich předem již prospěchu vrchnosti samé, neboť zabezpečovala možnost naturálních praestací osobních (robot) a věcných (desátkův atd.), váznoucích na statcích těch. Avšak zároveň sloužila i dobru obecnému, neboť za panujícího extensivního hospodaření, které vyžaduje značného objemu pozemků, bylo by postupující dělení záhy způsobilo nemožnost užití na zmenšených statcích samostatné rodiny selské, a to tím rozhodněji, čím více ještě převládaly na venkově naturální formy života hospodářského. Naproti dědicům z nastoupení statku předkova vyloučeným spočívá v zařízeních těch jisté odstrčení, které však bylo zmírněno tím, že přejímající dědic byl povinen je na statku živiti, a že zůstal statek rodný pro všechny oporou v dobách zlých. Modifikace ve stavu tom nastávají, když absolutní stát jal se obmezovati moc vrchnostenskou a také poměry života hospodářského vůbec počaly se měniti stoupajícím vývojem průmyslu, tedy i větší možnosti odbytu pro plodiny rolnické, z čehož povstala i potřeba lepšího vzdělávání statků rolnických.

Avšak v podstatě byly i v zákonodárství osmnáctého století základy té staré soustavy šetřeny. Jako příklad příslušných upravení sloužij tu obraz staršího našeho domácího zřízení selského, tak

jak se udrželo až do novověkých změn ve smyslu hospodářské svobody provedených:

1. Usedlost kmenová přecházela i s inventářem (dobytkem, nářadím) nedílně na jediného dědice, a to především mužského. Nebýval to vždy syn nejstarší, zhusta právě nejmladší, za něhož, nebyl-li zletilým, jakož i vůbec za nezletilého dědice hospodařila matka nebo druhý její manžel. Po případě měla vrchnost právo ustanoviti nejzpůsobilejšího syna dědicem živnost přejímajícím. Ostatní zákonní dědicové byli vybaveni jen takovým způsobem, aby tím zachování statku kmenového nebylo ohroženo.

Pro království České sice již dvor. dekretem z 20. prosince 1770 ustanoveno, že má se zákonná dědická posloupnost při statcích selských řídit dle práv městských, avšak s výminkou, že tam, kde je více dědiců téhož stupně nebo kde by nebylo lze předmět dědický reálně rozdělit, má vrchnost právo odevzdati statek nejzpůsobilejšímu z nich. Brával se nejčastěji nejmladší. Avšak patent z r. 1787 učinil pravidlem přechod na nejstaršího, resp., odporovala-li vrchnost, na následujícího atd. a odškodnění druhých dědiců mělo se státi dle pravé hodnoty buď dohodnutím nebo řádným odhadem. Ale manžel pozůstalý měl právo statek sám převzít. Nebylo-li tu dětí, mohli dědicové sami ustanoviti ze sebe přejímatele statku. Avšak již patent ze dne 9. března 1798 ve příčině odhadu předepsal, že má se státi tak, aby přejímající dědic na statku mohl obstáti, tedy aby nebyl statek dědickými podíly přetížen.

2. Kmenová usedlost nesměla býti ztenčena jednáním mezi živými (prodeji, darováním atd.). K vytčení pojmu kmenové živnosti sluší rozeznávati mezi pozemky osazenými, které k statku jako části jeho integrující náleží (po zavedení katastru: které v katastru jsou k němu jako příslušné připsány), a pozemky svobodnými (zakoupenými, přespornými, „walzende Grundstücke“), které jen nahodile z jiné příčiny pod téhož hospodáře se dostaly. Obmezenost kmenová vztahovala se jen na kategorii zprvu uvedenou. Avšak když se ukazovalo, že bývají statky selské příliš velikými, takže nelze pozemky příslušné veskrze stejně dobře obdělávati, volnou dělbou však že by povstalo nebezpečství přílišného drobení, ustanovil patent ze dne 16. května 1786, že pro krajiny rovinné, kde rolnictví jest živností hlavní, nemají vrchnosti dávati

dovolení k oddělení pozemků, kterým by se plocha k jednotlivé usedlosti náležející zmenšovala pod 40 měřic výsevu, a v žádném případě nemá oddělení pozemků jíti tak daleko, aby odůvodnilo zmenšení počtu pŕoahů pod míru dosavadní. Pozemky od dvora příliš vzdálené, jinému však lépe se hodící, mohly býti odděleny a v krajích hornatých (průmyslových) mohly vrchností dovoliti dělení i pod míru naznačenou. Dle dvor. dekretu ze dne 16. června 1787 směla se oddělení pozemků od statku kmenového státi jen, když oddělené pozemky připadly osobám jiným, majícím již pozemky, ale k výživě rodiny nedostatečné. Guberniální nařízení pro Čechy ze dne 27. srpna 1787 zabraňuje oddělovati části k zakládání nových usedlostí, nevypadne-li i pro novou usedlost plných 40 měř výsevu. Nezbytný inventář (fundus instructus) nesměl býti od statku oddělen (dvor. dekret ze dne 19. května 1788).

3. Nesměl-li býti rozsah usedlostí pod jistou míru zmenšován, zabraňovalo zákonodárství také naopak slučovánív samostatných usedlostí. Nikdo nesměl býti zároveň držitelem dvou statků (dvor. dekret ze dne 19. května 1788; patent ze dne 26. května 1791). Již starší řády nedopouštěly vrchnostem, aby na sebe převáděly statky poddanské (jen výměna dominikálních za rustikální pozemky byla arci dovolena); i statky právem odúmrtí jim připadší musily novými hospodáři osaditi.

4. Také na způsob hospodaření na poddanských pozemcích vztahoval se vliv vrchností, neboť mohly špatné hospodáře odsaditi, a nesměla se bez svolení vrchností usedlost zadlužiti. Patent z 1. listopadu 1781 obmezil dovolenou míru zadlužení na $\frac{2}{3}$ hodnoty, avšak v mezích těchto $\frac{2}{3}$ zbavil hospodáře nutnosti, aby ještě dále musil vyhledávati svolení vrchnostenské. Rovněž nesměly se bez svolení vrchností pozemky selské v pacht dáti, nebo — byť i ve způsobu výměnku — doživotní užívání jejich třetím osobám přenechávati.

Tyto zvláštní předpisy týkající se právního obchodu pozemkového zůstaly v platnosti až do r. 1850; pokud se týkaly dědické posloupnosti a alienací mezi živými, i ještě dále, ač se původně mělo za to, že vůbec odpadly zrušením svazku poddanského a vyvazením. Pouze ta změna nastala, že vstoupily úřady státní v úkol bývalých vrchností. Jejich účinkování bylo zhusta pouze

formálním. Přes to děkovati jest řečeným předpisům, že přešli jsme do nových poměrů s poměrně příznivým rozdělením majetku rolnického. Fr. Brauner ve svých „Böhmische Bauernzustände“ (1847) v řečeném směru vřele oceňuje starší naše selské právo.

§ 11. VÍTĚZSTVÍ INDIVIDUALISTICKÝCH SMĚRŮ V PŘÁVU AGRÁRNÍM.

Staré zřízení agrární se svými dvěma charakteristickými znaky: reálnými závazky poddanských pozemků a obmezenou dělitelností nepotrvalo všude stejně dlouho, jako v Rakousku. Tam, kde poddanství a reálné závazky pozemkové s ním spojené dříve ustoupily, tam i obmezení právního obchodu s pozemky dříve padlo, jako na př. ve Flandrech již ve stol. XII. a XIII., v Anglii v XVII. věku atd.

Největší účinek — kromě zmohutnění průmyslu, rozmnožení movitého majetku, zdokonalení dopravy — měl převrat v politických, sociálních a národohospodářských názorech, který nastal v minulém věku působením směru individualistického.

V obmezení volného nakládání s pozemky spatřován odpor s „přirozenoprávními“ požadavky svobody vlastnické i svobody hospodářské vůbec, ve zvláštnostech staršího dědického práva selského porušení přirozenoprávní rovnosti lidské, ježto se jeden dědic na újmu ostatních obohacuje. V národohospodářské literatuře zcela v duchu tehdejší nauky do popředí staveny úvahy výrobních prospěchů a poukazováno zejména, že zabraňovali zmenšování objemu statkového jest vlastně tolik jako donucovati k extensivnímu hospodaření, že nezbytná podnikatelská volnost nesnáší se se záповěďmi odprodeje a zadlužení atd.

Ve Francii podporovala směr ten ještě snaha usnadniti pokud možno roztržštění velikých statků šlechtických a seslabiti tím aristokracii royalistickou. Proto tam revoluce nejen poddanství a roboty zrušila, nýbrž i zároveň úplně odstranila všechny staré rozdíly právní ve příčině majetku pozemkového a movitého, takže podrobila právní obchod s pozemky týmž právním předpisům, které platily pro statky movité, zejména zavedeno: rozdělení mezi dědice stejnými díly (reální dělení nebo prodej za účelem stejnoměrného rozdělení ceny stržené), při čemž zároveň, aby se nemohl ustanoveními testamentárními úmysl zákonodárcův zmařiti, značně obmezena kvota pozůstalosti, již může odkazovatel volně naložiti (na $\frac{1}{4}$).

Takovéto upravení práva pozemkového zove se mobilisace půdy, u nás (s jistou denominatio a potiori) naznačuje se slovem

volná dělitelnost pozemků. V pravdě také u nás se tím slovem naznačuje to, co spočívá v pojmu „mobilisace“, t. j. odstranění starodávného základního rozdílu mezi hmotnými pravidly právního obchodu pozemkového a movitostního.

Příklad francouzský byl následován zejména v Prusku zákony z let 1807 a 1811, kdežto některé jiné státy daly přednost opatřeními přechodnými, dopouštějící sice oddělování, avšak zpravidla jen do jistého minima, kteréž určovalo se buď určitou sumou daně pozemkové (Bavory 1827), nebo jistou plošnou výměrou (Nassavsko 1829, 1837, 1839; Hessen-Darmstadt 1834, Výmarsko ještě r. 1862). Ve Švédsku pak vodičkem učiněno, že musí statek podržeti objem, dostačující k trvalému zeměstnání jistého počtu dělníků a potahů a k uživení jistého počtu dobytka.

V Rakousku nastal obrat říšským zákonem ze dne 27. června 1868, který ustanovil, že přestane platnost starých předpisů o dědickém právu selském v těch zemích, kde zemskými zákony budou zrušena obmezení volné dělitelnosti selských statků. To stalo se v Čechách zákonem zemským ze dne 20. prosince 1869 a podobnými zákony i v jiných zemích, vyjímajíc Tyrolsko, v jehož severní (německé) části zůstaly t. zv. uzavřené usedlosti dodnes a byly poměry na nich znova upraveny zemským zákonem z roku 1900, který dopouští zřizovati i nové uzavřené usedlosti (musí stačiti aspoň na výživu selské rodiny pět osob čítající). Změny v objemu stávajících a zřizování nových vyžadují souhlasu zvláštních, ze zástupců samosprávy, zeměpanských úřadů a agrárních korporací složených komisí.

§ 12. SPOR O VOLNOU DĚLITELNOST V LITERATUŘE.

Nejenom v těch státech a zemích, kde teprve měly zásady volné dělitelnosti platnosti nabýti, povstaly z té příčiny mnohé zásadní spory, nýbrž i v těch, kde již byla volná dělitelnost zavedena, vzbuzovaly účinky její spory nové.

V literatuře druhé polovice století XVIII. a ještě první polovice XIX. převládá směr, přející naprosté mobilisaci; všichni důslední zástupci liberálního učení ve spisovnictví státovědeckém a národohospodářském i vynikající techničtí spisovatelé rolničtí byli jejími přímluvčími (na př. slavný Thaer, jehož ryze liberální, optimistické pojmání vzbuzovalo pochybnosti samého pruského ministra sv. p. Steina). Obrana opírala se

a) o povšechné důvody odvozené ze zásad svobody vlastnictví a volné soutěže, neboť pokládaly se tyto zásady za přirozené základy organizace společnosti lidské;

b) důvody výrobní, neboť se očekávalo, že podnikatelská volnost zrušením starých obmezení poskytnutá povede účinkem soutěže k nejracionalnějšímu a nejvýnosnějšímu hospodaření;

c) sociální, protože prý bude možnost rozmnožit počet vlastníků, kdežto v případě opačném množí se venkovský proletariát. Jako vůbec přívrženci staroliberální školy činili, předpokládali i zde, že hospodářská zřítnost jednotlivců bude dosti vyvinuta a s dostatečnou prozíravostí spojena, takže dostaví se volnou působností její nejlepší účinky hospodářské a sociální, při nejmenším pak dostaví se ony tou měrou, aby dobré účinky svobodného zřízení agrárního měly převahu nad nepříznivými.

Všichni takoví zásadní přívrženci svobodného zřízení agrárního pokládali důsledně za základní úkol agrární politiky jenom zjednatí platnost zásadám svobody v oboru rolnického vlastnictví a hospodaření.

Mezi odpůrci volné dělitelnosti byli jednak zásadní protivníci individualistického směru, kteří přáli zachování starých řádů (Ad. Müller), avšak i četní spisovatelé, politikové atd., kteří nebyli zásadními odpůrci liberálního směru, kteří také uznávali, že uvolnění starých, tuhých předpisů stalo se nutností, avšak neobmezené mobilisace nechťeli, obávající se, že nepříznivé účinky nabudou vrchu nad příznivými. Nejdůležitější obava jejich týkala se toho, že po-

vede volná dělitelnost k naprostému rozdrobení statků nebo po případě ke tvoření latifundií (římská říše ve starověku, severní a střední Itálie ve středním!), v obém případě že s vymizením samostatného silného stavu selského dostaví se neblahé sociální i hospodářské toho důsledky.

Základní argumentace, ze které řečení odpůrcové svobodné dělitelnosti vycházeli, opírala se o to, že obmezenost a nerozmnožitelnost pozemků spojená s jich nezbytností jest moment tak rozhodný, pro který jest úplně odůvodněno, aby právní řád pro ně platný nebyl identickým s právním řádem pro statky movité. Stát sám, tak tvrdili, nemůže lhostejně k tomu přihlížeti, nakládá-li se špatně s tímto nerozmnožitelným majetkem národním, ohroží-li se dokonce takovým špatným nakládáním existence stavu sociálně a politicky tak důležitého, jako je stav selský.

Na tomto stanovisku stojí vlastně i t. zv. škola historická; odmítajíc všeliké absolutní řešení otázky přítomné, uznává vhodnost dělitelnosti jen za jistých výminek a poměrů. Tak poukazuje na př. Roscher na význam, který mají:

1. mravní a hospodářské vlastnosti lidu samy;
2. poměry držby rolnické; na př. jsou-li pozemky jednotlivých hospodářství sceleny, je méně nebezpečství drobení statků, nežli jsou-li roztroušeny;

3. celý ostatní hospodářský stav národa; poskytuje-li na př. rozvinutý průmysl, jakož i stav ostatních živností dosti příležitosti přebytku obyvatelstva venkovského, aby nabyl výživy, jest uvolnění dělitelnosti méně povážlivo; proto důležitá i okolnost, platí-li živnostenská svoboda čili nic.

Avšak bez účinku nezůstane upravení práva majetkového nikdy, i kdyby vlastnosti lidu selského nepodporovaly drobení; tak na př. právo francouzské obmezujíc disposici testamentární na pouhou čtvrtinu pozůstalosti a naléhajíc na reálné rozdělení, podporovalo postupné dělení i tam, kde obyčejně lidu směřovaly k zachování statků celistvých (tak na př. na jihu).

§ 13. STAV ROLNICTVÍ ZÁPADO- A STŘEDOEVROPSKÉHO A POKUSY O NOVÉ PRÁVO AGRÁRNÍ.

Všude, kde uvolněny nebo naprosto odstraněny byly staré obmezující předpisy, obracela se péče veřejné správy ve věcech zemědělských k tomu, aby utvořily se základy pro nejuspěšnější provozování rolnictví a průmyslových odvětví s ním spojených. K tomu směřovala zařízení týkající se úvěru rolnického, školství odborného, scelování pozemků roztroušeně položených, dělení občin atd.

Avšak v novější době stále více zobecňuje přesvědčení, že tato stránka péče veřejné nedostačuje. V některých státech se bolestně pocítují politická i sociální nebezpečnosti vznikající z mizení nebo tísní středního majetku rolnického, v těch pak, kde se dosud zachoval, množí se úkazy vzbuzující obavu o zachování jeho další; a úkazy to jsou hlavně: postupující drobení a rostoucí zadlužení. K tomu přibýly později účinky, jež měla soutěž zaoceánských zemí obilních na ceny obilní na trzích evropských. Ačkoli přispěla depresse cen obilních a s ní spojené snížení výnosu zajisté k zostření nepříznivých úkazů prve dotčených, přece bylo žádoucí přesně rozlišovati vlastně dvojí stránku v zemědělské krizi neboli dvojí krizi v zemědělství:

1. krizi trhovou a

2. vlastní krizi agrární, zračící se především v nebezpečnosti vyhynutí samostatných selských hospodářství.

Dá-li se totiž dokázati, že nebezpečnosti toto povstává neb aspoň jest podstatně živeno příčinami v nynějším právním zřízení založenými, pak jest zároveň jisto, že zjednání příznivějších odbytových podmínek rolníku (na př. pomocí ochranného cla) o sobě ještě nemůže je zažehnat, nýbrž že jsou potřebny jisté změny agrárního práva, a třeba jest se o ně pokusiti.

Ad 1. Účinek propuklé krise trhové (obilní) zračil se v první řadě v klesání cen těch plodin, jež dovedou zaoceánské krajiny (Spojené Státy, Východní Indie, od více let též Argentina) dodávati na trhy evropské tak levně, že následkem toho na evropských trzích ceny dotčených plodin velmi citelně klesly. Tíseň z té příčiny západo-evropskému a středo-evropskému rolnictví vzházející vysvětluje se jednak ze zdejšího intensivnějšího způsobu vzdělávání půdy, jednak z drahoty pozemků a ze značného stavu zadlužení.

Nízký stav cen plodinových nutkal by k sestoupení k extensivnějším způsobu hospodaření – to by však vedlo k úplnému rozvratu všech poměrů, totiž především k bolestné redukci dosavadní míry životní (i po stránce kulturních potřeb), k návratu k naturalnějším formám života (výroba látek oděvních i náradí atd. ze surovin vyráběných ve vlastní domácnosti), což by zase tím, že by zároveň odpadla průmyslu poptávka po výrobcích jeho, i tento uvedlo v krizi; dále uvéstí sluší: ohrožení daňových základů, ořesení úvěru atd. Zkrátka znamenalo by to zpáteční poklesnutí obecného hospodářského stavu na stupeň primitivnější.

Novější dobou však zdála se mnohým t. zv. nadvýroba obilní a soutěž dokonalými prostředky dopravními usnadněná nedostatečným odůvodněním panující krise tržové. Tvrdiliť mnozí (zejména pod vůdcovstvím Ruhlandovým), že žádné světové nadvýroby obilní není, ba že je spíše už výroba nedostatečná v poměru k potřebě, avšak hlavní příčinou poklesu cen hlavně pšeničných že jest tak zv. obchod blankotermínový, provozovaný na velkých bursách obilních. Tyto blankotermínové obchody jsou obchody na dodání (lhůtní, termínové), při kterých slibuje se v závěrném listě dodání a přijetí určitého druhu obilí popsaného pouze jistými povšechnými znaky co do čistoty, suchosti, barvy a váhy poměrné bez udání původu (odtud název „papírové obilí“). Závěrný list pak převádí se na osoby třetí za jiných podmínek cenových, takže na konci, ať již ke skutečnému dodání dojde či výhradně k vyrovnání diferencí, třeba jest vypořádání peněžitého mezi všemi na tom závěrném listě podepsanými. K účelu řečenému stanoví se tak zv. liquidací dny. Obrátí se ovšem taktó na papíře mnohonásobně větší množství obilí, než na trhu existuje, avšak to jest znakem všech spekuláčních obchodů. Nemůže sice býti popřeno, že kapitálem vládnoucí obchodnictvo může z neshází vyrabitelů, zejména menších nebo zadlužených, těžiti (tíseň rolníkova přede žněmi nebo bezprostředně po nich), avšak není vůbec nijakého důvodu přesvědčivého pro domněnku, že by mohlo záležiti všem na obilní tržbě zájem majícím obchodníkům na ustavičném a souhlasném snižování cen. Neboť

1. podle toho, je-li kdo při lhůtních obchodech kupcem nebo prodavačem, má také zájem buď na stoupání nebo na klesání cen;

2. cílem spekulanta jest vyzískati na proměnách cen, a jest mu zcela lhostejno, získá-li na vzestupu nebo sestupu jejich. I ukázalo se vskutku, že rozhodné a obecnější neúrody (r. 1897!) rychle vyhnaly ceny do výše.

Potud jedině má smysl slovní obrat, že blankotermínové obchody působí na snížení cen, pokud se pomocí těchto obchodů uskutečňuje tendence přivésti všude ceny na míru t. zv. světového trhu, od které se odchyľují ceny v jednotlivých státech toliko o tolik, kolik z domácího cla dovozního musí vskutku nésti cena domácí. (Můžeť i částečně se přešinouťi na cizího vyrabitele resp. přivážeče). — Naproti tomu jest ovšem i slovo „nadvýroba obilní“ velmi relativné. Není totiž pochybno, že následkem silné nabídky zámořské, která každým poměrným zlepšením cen dostává nové podpory, a účinkem klesání cen, jež otevřením souťže zámořské v Evropě nastalo, průměrná spotřeba obilní stoupla. Tento sociální prospěch byl vykoupen na útraty evropského rolnictva. Větší kvantum obilí nabízené se tedy také spotřebuje. Místo „nadvýroby“ sluší lépe užívati slova „větší souťže“.

Jiný konečně výklad směřoval k tomu připsati pokles cen obilních valutovým převratům, především zavedení měny zlaté v mnohých evropských státech. Myšlenka ta pochází z doby bázně panovavší, že zlaťa nebude dosti, kdežto právě v posledních letech rozmnoženě výtěžky jeho ukázaly lichost těch obav. Vliv cenu stlačující nemohl by býti obmezen na obilí, musil by uchvátiti zároveň všecky druhy zboží, pro což dokladů nijakých není.

Bez ohledu na skutečnou příčinu její vyplývá však zajisté z trhové krise obilní značné obecné, národohospodářské a sociální nebezpečnosti, jež zameziti nebo aspoň zmírn jest požadavkem obecného prospěchu. Dokud platila a dokud platí nauka o přílišné světové souťži jako základním původu krise, spatřovala se pro státy evropské hlavní odpomoc v tom, aby se za účelem ochrany výnosů rolnických podvolili spotřebitelé všeobecně jistým obětem svých soukromohospodářských prospěchů, t. j. umělému zdrazení plodin polních souťží ohrožených pomocí cla, jehož účinnost ve směru tom však nebude všude stejná (srovn. níže o clech ochranných). I pak by však zůstalo důležitým úkolem v zemích ohrožených:

1. Přivésti zásadu hospodárnosti ve všem zemědělském těžení

v nejvyšší míře k platnosti, a to jednak všestranným zdokonalením techniky rolnické, jednak v tom směru, aby rolníci pozměnili své osnovy těžební tak, aby se v mezích možnosti co nejméně vyrábělo těch plodin, jichž odbyt je přítomným stavem cen ohrožen, zejména pšenice a obilí vůbec, za současného rozšíření průmyslových a obchodních rostlin, chovu dobytka a pěstování píce atp. Že krise úsilí hospodářů ve směru zdokonalení technických podnítila, tomu nasvědčuje skutečnost, že ve všech evropských státech během posledních 20 let XIX. věku hrubé výnosy plodiny (in natura) stouply; snažil se tedy rolník úbytek na cenách doháněti větším množstvím plodin, o jejichž vytěžení se namáhal. Proti tendencím náklady výroby snížiti působí však namnoze stoupaní mzdy. O živosti snah zlepšiti podmínky výroby svědčí také obecně se vzímající ruch spolčovací za účelem lepšího zpeněžení produktů (mlékárny, sýrárny) nebo levného nákupu (nákupní družstva).

2. Vyhledávati cesty, aby vykořisťování rolníka živlem obchodnickým bylo zamezeno. Mezi plány směřujícími ke zvýšení cen byly ve státech na přívoz obilí odkázaných i návrhy na zavedení přívozního monopolu obilního v rukou státu, takže by přívoz soukromo-obchodnický byl vyloučen a monopolistickým obmezením dovozu na skutečnou potřebu i stanovení trhových cen domácích do moci monopolistického vedení dáno (návrh Kanitzův v Německu). Naproti tomu bylo namítáno, že by ani monopol podobný nezbavil rolníka, menšího zvláště, vykořisťovací moci překupnických obchodníků domácích, kteří těží z jeho tísní, přede žněmi a po nich bezprostředně největších, i kladena váha tím větší na to, aby se rolnictvo družstevním zakládáním skladišť obilních závislosti na obchodnících sprostilo, ježto by skladiště ta prodej dle přízně konjunktur zařizovala, zároveň zabezpečující lepší čistotu a jednotejnost obilí pro prodej potřebnou, a zatím zálohami na obilí do skladišť odvedené tísní rolníků odpomáhala. V Prusku a v Bavořích bylo zřizování skladišť těch státními podporami usnadňováno. Organisece jejich jest však podstatně jiná, jsou-li ve službách velkoobchodu a velkých podniků dopravních (Sev.-americká Unie), kdež také zase pomáhají vykořisťovati rolníka, anebo jsou-li v rukách rolnictva samotného jako prostředek družstevní svépomoci; ke zvýšení cen nad míru světovou (even-

tuálně plus clo) sama nestačí, mohou toliko tyto ceny bez zkrácení profity překupnickými rolnictvu zabezpečiti, jsou-li řádně po obchodnicku spravována. (Srovn. spis Fiedlera „O skladištích obilních“.)

Ad 2. Jakožto nejpodstatnější úkazy vlastní agrární krise byly vyčteny: rostoucí zadlužení pozemkové a postupující změny v poměrech rozdělení majetku pozemkového, a to zvláště úbytkem středních hospodářství. (Srovn. též výše výsledky české statistiky.) Studium o příčinách stoupajícího reálního zadlužení stalo se nad míru plodným pro všelike pokusy směřující k řešení novověké otázky agrární. Východištěm valné části těch pokusů stalo se zejména badání, jež podnikl Rodbertus-Jagetzow, a uložil je ve spise nadepsaném: „Zur Erklärung und Abhilfe der heutigen Creditnoth des Grundbesitzes“ (1. vyd. 1867).

Rodbertus mluví tu o tísní dluhové čili tísní z úvěru, nikoliv o nouzi o úvěr. On totiž hlavní příčinu nesezází, ve kterých se ocituje rolnictvo, spatřuje v tom, že na pozemky a jejich výnosy použit byl v moderním hospodářském životě princip kapitálový (kapitál zde ve smyslu definice klassické školy jako produkt výroby, který slouží další výrobě). Vyjadřuje se totiž za panujících řádů nynějších směnná hodnota pozemků měřítkem kapitálovým v ten způsob, že se dle běžné míry úrokové výnos jejich kapitalisuje (nese-li na př. 1000 zl. ročně, říkáme, že jest jeho hodnota 20.000 zl. nebo 25.000 zl. dle toho, je-li panující míra úroková 5 nebo 4%), vyjadřuje se pak zase opačně i výnos jejich v procentech úrokových z takovéto předpokládané ceny, a zároveň se právními řády obecně dopouští uvalovati na pozemky dluhy kapitálové. V pravdě však prý pozemky kapitálem nejsou, nýbrž pouze trvalým fondem (pramenem) důchodovým, s jehož povahou se dluhy kapitálové nesnášejí, nebo jinými slovy: pozemkové dluhy nesmějí býti kapitálové, nýbrž pouze rentové (t. j. nemá se dopustiti, aby na pozemek směl býti uvalen jakýkoliv dluh kapitálový, na př. 10.000 zl., nýbrž jen nevypověditelný dluh důchodový, tedy v našem případě jen dluh v podobě trvalé renty, na př. 400 zl.). Aby takové pohledávky rentové mohly býti na jiné osoby převáděny, k tomu cíli navrhl Rodbertus zvláštní rentové úpisy a podrobnou organisaci ve příčině jich vydávání.

Nebezpečností plynoucí z kapitálových dluhů pozemkových jest dle Rodberta tím větší, poněvadž velikou převahou dluhy ty nepocházejí z výpůjček uzavřených k zlepšení výnosnosti pozemků samých, nýbrž z nedoplatků kupní ceny, dědických podílů atd., kteréž pak jako kapitálové dluhy na pozemku vážnou. Není to zadlužení z produktivních zápůjček, nýbrž dluhy držební.

Již před Rodbertem, arci porůznu, bylo poukazováno na rostoucí zadlužení pozemkové jako na zjev ohrožující zejména stav selský; a byly na odklizení toho nebezpečnosti návrhy činěny (Tebeldi v Rakousku, Fr. Vidal ve Francii 1848). Také při zakládání moderních bank hypotečních bylo na to pomýšleno, aby ony pomocí svých nevypověditelných, znenáhla umořitelných zápůjček, prostředkovaných pomocí emise nevypověditelných, slosovatelných zástavních listů, sloužily postupnému shlazení pozemkových dluhů. Tím sice zásadně naprosto není dosaženo, co bylo myšlenkou Rodbertovou, neboť dle této by na př. i dědické podíly na pozemcích nemohly jinak než v kvotách výnosových býti stanověny, kdežto se nyní stanoví dle hodnoty kapitálové výše udaným způsobem. (Nejzhoubnějším zejména při stoupání míry úrokové, neboť tu přes nezmenšený výnos cena pozemků klesá a podklad hypoteční se tedy oslabuje.) Nicméně aspoň přiblíženo jest se principu rentového zadlužení potud, že nemůže dluh kapitálový býti vypovězen, nýbrž pouze znenáhlymi splátkami jest umořován. A je-li dluh opravdu nevypověditelný, tedy nemůže dlužníku více nijak ublížiti pozdější stoupaní míry úrokové. Jeho účinky se zmenšením kursů zástavních listů přenesou na kapitálu. Naproti tomu může dlužník z každého následujícího poklesnutí obecné míry úrokové přece těžiti, protože mívá možnost svou zápůjčku pomocí bank hypotečních konvertovati. (Srovn. můj spisek: Břímě, které se dá zmenšit. 1897.) Proti příčinám vyvolávajícím další postupné zadlužování není však v opatřeních Rodbertových léku žádného. Při neobmezeném právu zadlužovacím a stejnodílném, pomocí rentového principu uskutečňovaném právu dědickém mohou i rentové dluhy rolníka přetížiti. (Velmi radikálně navrhoval na př. již Tebeldi úplné vyloučení pozemkových dluhů vůbec.)

Odtud tedy pohybují se pokusy o uklizení krise agrární ve dvojnásobném směru. Jednak povstaly a stále povstávají návrhy, které lze ozna-

čili jako pokusy o repressi zla již povstalého regulováním vzniklého již zadlužení reálného, jednak vznikly návrhy a také již částečně zákonodárná opatření směřující k tomu, aby zmenšily se příčiny a podněty k dalšímu zadlužování a drobení statků (agrárně-politická prevence).

§ 14. ÚVĚRNÍ TÍSEŇ ROLNICKÁ A NÁVRHY NA REGULOVÁNÍ DLUHŮ POZEMKOVÝCH.

Stav zadlužení knihovního v zemích rakouských činil:

	31./XII. r. 1881	31./XII. r. 1897	koncem r. 1897 připadá tedy na 1 km ² dluhů zl.
	miliónů zlatých r. m.		
celkem . . .	2.722	4.581	15.952
z čehož připadlo na:			
Čechy	1.013	1.474	28.976
Moravu . . .	296	413	18.609
Slezsko . . .	79	119	23.157
D. Rakousy .	581	945	47.697
H. Rakousy .	140	183	15.341
Štýrsko . . .	258	288	12.849
Solnohrady	36	50	6.975
Korutany . .	64	79	7.641
Krajinu . . .	65	74	7.471
Tyroly	188	297	11.159
Vorarlberg }		47	18.014
Přímoří	339	94	11.817
Halič		480	6.118
Bukovinu }		40	3.874

K těmto výkazům jest především připomenouti, že absolutní i na jejich podkladě vypočtená relativní čísla o stavu zadluženosti valné statistické hodnoty nemají. Čísla ta praví, co je v knihách zapsáno, nikoliv, jak veliké jest zadlužení skutečné. Ve skutečnosti vážnou totiž veliké sumy v knihách indebite, nebyvše vymazány, ač byly zaplacený. Tak zejména bývají annuitní dluhy bank a spořitelen po dlouhá léta spláceny, aniž se o výmaz žádalo. (Vyjimku činí dluhy na statcích fideikomisních.) Tyto splacené a nevymazané, jakož i nepochybně mnohé dvoj- i trojnásob počítané simultanní dluhy běrou absolutním datům uvedeným všecku přesnost. Z vyšetření české ankety agrární vychází na jevo, že v jednotlivých okresích neb obcích skutečné zadlužení od knihovně vykázaného se odchyluje o 10–25 proc. Z relativních čísel (totiž dluhů na 1 km²) poznáme sice poměrnou výši zatížení hypotečního

v jednotlivých zemích, předpokládajíc, že jest poměr zapsaných a nevymazaných indebite váznoucích dluhů ve všech zemích stejný, což nebude veskrze správně, avšak mnoho vlivu na výši těchto relativních čísel má na př. i větší menší rozvoj měst. Tak z 945 milionů zl. knihovního zatížení v D. Rakousích r. 1897 připadá skoro 640 mil. zl. na Vídeň samotnu, kteráž tudíž reprezentuje sedminu všeho knihovního zadlužení všech zemí rakouských a rovná se 43 proc. celého knihovního zadlužení v Čechách. V Čechách připadá (1897) na Prahu a předměstské okresy skoro 195 milionů zl., tedy přes 11 procent knihovního zatížení celé země. V celé sumě knihovního zadlužení musí se tedy přihlížeti ke kategoriím hypoték. Ani tu však nejsme s to, abychom přesněji udali, kolik vázne na nemovitostech rolnických a lesních, kolik jen na velkých nebo malých statcích, neboť statistické výkazy pořádají se dle kategorií knih veřejných, jako jsou desky zemské, knihy horní, knihy vedené při sborových soudech první instance a knihy pozemkové u soudů okresních. V knihách, vedených při sborových soudech první stolice, je značnou měrou zastoupen domový majetek, jenž arci ani v knihách u okresních soudů neschází. Nejrozsáhlejší je zastoupení nemovitého majetku rolnicko-lesního při majetku zapsaném v deskách zemských, potom poměrně největší při knihách vedených u soudů okresních.

Poněvadž čísla o celkovém stavu knihovního zadlužení správného poučení neposkytují, zůstávají jediné cennými a bez redukci upotřebitelnými data o každoročním pohybu knihovních zápisů, t. j. změn, jež nastávají jednak ve stavu držebnostním, jednak ve stavu břemen (výmazů a odpisů), jak co do počtu nastalých těch změn, tak co do příslušných sum peněžních. To dává obraz velmi poučný, zvláště vykazují-li se zároveň hlavní kategorie právních příčin změny, jako zejména při změnách ve stavu držebním: koupě, jiné smlouvy, exekuce a převody pozůstalostní; ve stavu břemenném: nedoplatky ceny trhové, zápůjčky, jiné smlouvy, justifikované prae-notace, exekutivní vtělení, v řízení pozůstalostním. Takovéto přehledy uveřejňuje i rakouská úřední statistika (podrobně ve svazcích: „Oesterreichische Statistik“, přehledně v ročence „Oesterr. statistisches Handbbuch“). Právě pro úkazy související s novověkým právem agrárním jsou tyto podrobné přehledy nadmíru cennou pomůckou posudků, zejména však pro t. zv. úvěrní (recte

dluhovou) tíseň rolnictva a pro otázku dědického práva pozemkového.

Když bylo provedeno vyvazení břemen selských, poznávalo se, že veliká ta proměna bude míti za následek dalekosáhlou změnu v poměrech výrobních, a že bude třeba rolnictvu kapitálu. Aby se mu ho dostalo, obracela se pozornost k organizaci úvěru rolnického jak zařizovacího tak provozovacího. Kdežto pak postupným vývojem zařízení těch mizela rolníkova nouze o úvěr, která jej druhdy hnala do rukou lichvářů, vyvinula se zatím nesnáze z rostoucího zadlužení, které nemělo své příčiny v produktivních zápůjčkách, nýbrž v poměrech právního obchodu pozemkového, zákonem obecně uvolněného. Tak povstala tíseň úvěrní, o jejíž objasnění si Rodbertus zjednal zmíněně již zásluhy.

S rostoucím zadlužením následkem nedoplatků cen trhových, dědických podílů a legátů, jakož i zápůjček, jež mají svou příčinu v nesnázích, způsobených trhovou krizí, neúrodami, živelními pohromami (porůznu ovšem i špatným hospodařením), množí se též exekuce a rozličné odprodeje.

Mezi prostředky k odpomoci směřujícími mají v novější době veliký význam i návrhy na zregulování pozemkových dluhů rolnických čili, jak se též říká, na „vyvazení“ pozemkových dluhův. (Správněji „vybavení dluhové“, neboť analogie „vyvazení“ tu vzhledem k původu těch břemen neplatí.) Návrhy ty opírající se o Rodbertovy idey výše řečené formulovali v nové době různí spisovatelé (Schaeffle, Vogelsang, Ratzinger a j.). V podstatě vztahují se jen na kategorii statků středních a čelí k tomu, aby zastavena byla na dobu regulování všechna další možnost knihovního zadlužování vyjímajíc na př. zadlužení z příčin melioračních; rovněž má vyjímajíc zvláštní důležité důvody po tu dobu pro všechny statky příslušné býti vyloučena volná dělitelnost. Regulace sama má se provést tím způsobem, že by dosavadní věřitelé knihovní buď musili přijmouti výplatu v hotovosti nebo dlužní úpisy záručitelné a vylosování umoitelné, jež by stály pod ručením veřejným (státním, zemským) nebo solidárním interestentův k tomu cíli korporativně zorganizovaných na obligatorní společenstva okresní, zemská, říšská, bez jejichž svolení by se žádné nové knihovní zadlužení provésti nesmělo, a která by také řídila

vybavení dluhové a vydávala řečené obligace zástavním listům našim podobné. (Plán Schaefflův: Die Inkorporation des Hypothekarkredits). Sumy k výplatám v hotovosti potřebné zjednaly by se rovněž prodejem dotčených papírů, které tudíž by měly jistou zevní podobnost s někdejšími vyvazovacími dluhopisy a novějšími zástavními listy. Provádění samo – při němž by mělo velikou úlohu rozhodnutí od případu k případu, má-li se ten který statek v dílo regulační pojmutí čili nic (předlužené již statky nemohly by býti v ně pojaty) – bylo by v rukou komisí buď výhradně z interestentů složených (kde by pouze interestenti solidárně ručili) nebo i z orgánů veřejné správy (kde by bylo ručení veřejné nebo náklad regulace z veřejných peněz hrazen). – Ale ohromnost úkolu sama, dalekosáhlé zasáhnutí v poměry peněžního trhu, mnohostranné obmezení disposiční svobody (nedělitelnost, nezadlužitelnost) snad na dobu delší věku celé generace a jiné obtíže oslabují odvahy k rozhodnějším krokům. Kromě toho mají interestenti (na př. v Čechách) za to, že by regulováním na základě panující úrokové míry, tedy bez přímých příplatků státu nebo zemí na úroky úpisů regulačních rolnictvu pomozeno nebylo. Zásadní povolení příplatků takových musilo by však míti nedohledné sociálně-politické důsledky i vzhledem k jiným třídám společenským. Proto zůstává zatím jakousi náhradou těch projektů konvertování dluhů knihovních níže zúročitelné pomocí hypotečních bank, a to pro výhodnost už výše vyloženou. V tom směru jest zaznamenati z Rakouska návrh Grabmayrův pro Tyrolsko, dle něhož by zemská banka hypoteční měla míti monopol pro hypoteční zápůjčky na uzavřené (kmenové) usedlosti selské, takže by nové dluhy mohly jen u ní býti uzavírány, staré pak by musily u příležitosti prodeju mezi živými, dědické posloupnosti nebo exekučních koupí na ni se převésti. Jelikož pak ona jen do jistých hranic zadlužovacích ($\frac{2}{3}$ hodnoty) smí zapůjčovati, musily by při řečených příležitostech dluhy tyto hranice převyšující býti shlzeny, což by se při prodeji z volné ruky stalo hotovým zaplacením přebytku, při dědickém postupu bylo by usnadněno příznivým pro nastupujícího dědice odhadem (kdyby ani to nestačilo, musil by se arcí statek prodati), při exekuci výmazem dluhů podání převyšujících a hotovým doplankem až do mezí přípustného zadlužení u banky. Dokud by však panovala volnost zadlužování osobního a volné

právo exekuční na statek sám pro tyto osobní dluhy, nebylo by to odpomocí dostatečnou. Proto jiní (i na př. Schaeffle) odhodlávají se důsledně až k návrhům na jisté obmezení exekučního práva pro dluhy osobní.

§ 15. POČÁTKY NOVÉHO PRÁVA AGRÁRNÍHO.

Zkušenosti, jež dostavily se v zápětí mobilisace půdy, zavdaly v některých státech podnět k zákonům a k rozličným návrhům v písemnictví i v agitaci agrárních stran, kterýchžto návrhů účelem jest zažehnatí nebo aspoň zmírniti krizi agrární a zejména zastaviti hrozící úpadek stavu selského v zemích, kde tento stav dosud sice se zachoval, ale vývojem vylíčeným již jest ohrožen. Takto kladou se základy k novému právu agrárnímu, ve kterémž se přivádí k platnosti zase stará zásada o rozdílné hospodářské a sociální povaze majetku pozemkového a movitého.

Sem spadají zejména:

1. Pokusy o nové upravení práva dědického. Tyto směřují k tomu, aby se i pro případy posloupnosti zákonné položily jisté meze nebezpečí předlužení, které vzniká, když následkem stejného vyměření podílů podle skutečné hodnoty nemovitostí buď musí nastati reální rozdělení nebo musí dědic usedlost přejímající tyto podíly spoludědické převzítí jako dluh na nemovitost vložený, čímž zachování její se znesnadňuje, takže konečně usedlost přece propadá snadno exekuci nebo rozdrobení. Vzor v té příčině poskytly novější dobou zákony některých států německých, které podporují přechod nedílné usedlosti na jediného dědice tím způsobem, že se starají, aby ona přejdouc na něho nebyla obtížena přílišnými břemeny vzniklými z podílů spoludědických. Neničíte totiž nikterak svobodnou disposici vlastníkovi co do jednání mezi živými ani volnost testamentární, zavádějí pouze pro případ posloupnosti zákonné předpisy o tom,

a) který ze zákonných dědiců má býti vybrán za dědice ve statek nastupujícího, a

b) kterak se má díti vyměření podílů, aby dědic ten mohl na něm snáze obstáti.

V nynějších německých zákonech toho směru v Oldenbursku a Prusku jest ostatně i použití výhod těchto jen fakultativní, t. j. jest vázáno na zápis statku do určitého veřejného seznamu (= Hóferolle v Hannoveru, Landgüterrolle v jiných částech Pruska), kterýžto zápis je do libovůle vlastníkovi dán.

Výhody pro rozdělení záležejí buď v tom, že se statek, jenž

přejde na jediného dědice ze spoludědiců, na př. na nejstaršího syna, v jeho prospěch odhaduje určitým násobkem katastrálního výnosu, při čemž se místnosti obytné atd. nechají vůbec mimo odhad, anebo že se, jako v Hannoveru, určitá kvóta odhadnuté hodnoty statku jakožto praecipuum ve prospěch dědice nastupujícího od hodnoty odhadní srazí. Rozumí se, že se v obojím případě za základ rozdělení bere jen čistá hodnota nemovitosti, tedy po srážce dluhů již na ní váznoucích.

Rakouský zákon z 1. dubna r. 1889 rozeznává se od uvedených předem tím, že jeho předpisy mají platiti pro všechny statky střední velikosti. Je-li tu více dědiců, může převzítí statek jeden z nich; odhad statku stane se buď dobrovolným dohodnutím nebo úředně, avšak tak, aby nastupující dědic mohl na statku obstatí. Rovněž ustanoví soud lhůty a splátky dědických podílů ostatních, nedohodly-li se o tom súčasně osoby. Zemskému zákonodárství jest vyhrazeno:

a) ustanoviti, které statky mají se pokládati za střední;

b) který z dědiců oprávněných má statek převzítí;

c) předepsati, že určitá část vyšetřené hodnoty — avšak ne více než $\frac{1}{3}$ — má tvořiti praecipuum ve prospěch přejímajícího dědice. Působnosti nabude říšský zákon v zemi jednotlivé teprve, když nabudou platnosti zemské zákony, které na základě jeho budou vydány. Dosud jen tyrolský zákon z r. 1900 o uzavřených usedlostech, dále pak zákony korutanský z r. 1903 a český z r. 1907 o dělení dědictví při rolnických usedlostech střední velikosti jsou v duchu jeho stanovány.

V předpisech řečených zákonů jeví se tedy jakýsi pokus obnoviti v novověkém dědickém právu z příčin sociálně politických starou právní instituci tak zv. čekanců (Anerbe) v podobě moderním poměrům přiměřenější.

2. Pokusy zameziti, aby při koupí usedlostí selských nevznikaly dluhy kapitálové jako zbytky nedoplačené ceny trhové. Zkušenost učí, že při koupí usedlostí rolnických buď z předu pro nedostatek kapitálu zůstane značný dluh kapitálový, jehož výpověď v nevhodnou dobu může existenci rolníka ohroziti; anebo splatí-li se cena celá, nezbude novému vlastníku žádný provozovací kapitál, a on zase jest nucen uzavíratí kapitálové zápůjčky k tomu cíli. Tím se usazování nových schopných hospodářů nemálo zne-

snadňuje. Pokusiti se o pomoc v tomto směru použitím myšlenky Rodbertovy rentových dluhů výše v § 13. vyložené, jest účelem pruských zákonů z 27. června 1890 a 7. července 1891 o statcích rentových (Rentengüter) i pozdějších jejich doplnění. Zákon dopouští přenesení vlastnictví pozemkového (prodej) proti převzetí pevného peněžního důchodu, jehož výkup čili vyvazení však učiněn jest závislým na svolení obou stran. Ustanovení sumy vyvazovací a po případě lhůty výpovědní zůstaveno jest smlouvě, avšak od toho, jež k důchodu jest oprávněn (původní prodavač nebo jeho právní nástupce), nesmí býti žádána větší suma než-li 25tinásobná suma renty smluvené, má-li se státi vyvazení k jeho návrhu. Renta lpí na pozemku jako reální břemeno. Při zápisu jejím do knih musí býti zapsána též úmluva o vyloučení vyvazitelnosti, o ustanovené sumě vyvazovací, nebo lhůtě výpovědní. Nestalo-li se tak, platí za pravidlo, že může povinný (t. j. hospodář nynější) po šestiměsíční výpovědi se vyvaziti 20ti násobnou sumou. Statek rentový musí býti při založení prost dluhů hypotekárních. Výkup, pokud není podmíněn svolením obou stran, při statcích střední a menší velikosti, mohou převzítí obnovené ústavy vyvazovací; rovněž mohou tyto ústavy pro první zařízení středních nebo menších statků rentových poskytnouti zápůjčky nevypověditelné, annuitami splatné.

Kdežto účelem zákona pruského jest hlavně usnadnění zřizování nových živností selských zejména v krajinách ještě nevzdělaných, bylo naopak účelem rakouské (Falkenhaynovy) osnovy o statcích rentových podporovati osazení statků, jež pro předlužení propadly exekučnímu prodeji, novými vlastníky za podmínek usnadňujících jim udržení se. Prostředkem k tomu mělo býti zakupování statků takových novými společenstvy rolnickými, kteráž by je pak na nové vlastníky převedla ne za určitou kapitálovou cenu, nýbrž za pevnou rentu. Osnova ta však potkala se s odporem a byla odvolána

Také v Anglii povstaly v novější době snahy po usnadněních za účelem zařízení nových statků středních. Distriktním a po případě hrabským radám dáno jest právo zakupovati pozemky (i expropriací) a rozprodávati je na selské usedlosti na annuitní splátky za jistých podmínek vlastní hospodaření nabyvatelovo na usedlosti zabezpečujících. Příslušný zákon (Small holdings Act) nemá tedy vlastní rentové statky za cíl, nýbrž jen něco účelem příbuzného.

3. Zkušenost, že jednak chápou se zištní spekulanti drobení usedlostí selských (provozující po živnostensku parcelování na výdělek, který obyčejně vzniká rozprodejem menších pozemků), že oni dále při tom po případě i určité usedlosti zadlužené si vyhlédnou, do exekuce je strhnou a pak rozličnými machinacemi statek na újmu věřitelů ba až ke zničení hospodáře lacino na sebe převedou, vedla jednak k trestním opatřením proti parcelářům z povolání jednak k jistým ochranným předpisům ve příčině exekucí.

Pruský zákon o vedení práva na nemovitosti (Subhastationsordnung) z 13./6. 1883. má na zřeteli hlavně ještě jen zájmy věřitelské, když předpisuje, že exekuční prodej není dovolen za nižší cenu, než které jest zapotřebí k zaplacení nákladu a všech pohledávek, jež předcházejí pohledávku exekventovu.

Dále šel rakouský zákon z 10. června 1887; nejenom že vyloučil z exekuce, co k živobyčí rolníka a rodiny i čeledi jeho na dobu dvou týdnů jest nejnnutnější, kromě toho pak buď krávu dojnou nebo 2 kozy nebo 3 ovce s pící a stelivem na 14 dní nutným, pokud těch zvířat k obživě dlužníkově a rodiny i čeledi ve společné domácnosti s ním žijící jest zapotřebí, nýbrž nedopouští zejména též samostatnou zvláštní exekuci na nutný inventář hospodářský (fundus instructus) a pro případ příliš nízkého zakoupení (pod $\frac{2}{3}$ odhadní nebo vyvolací ceny) dopouští relicitaci, přihlásí-li se totiž do 14 dnů nabídka, kteráž alespoň o $\frac{1}{5}$ jest příznivější nežli dřívější nabídka nejvyšší, a prohlásí-li nový oferent, že zapraví náklady nové licitace, a dá-li v udaných směrech ihned z předu záruku. — Nový řád exekuční z 27. května 1896 pak vůbec prodej pod vyvolací cenu nepřipouští.

Na jiném principu sice zakládají se tak zv. homestead-laws ve státech Spojených obcí severo-amerických, jimiž se z každé exekuce pro dluhy majitele vylučuje vůbec jisté minimum usedlosti (obytný dům, hospodářský inventář a jistá míra pozemků), kteréž ustanovuje se buď určitou peněžní hodnotou (v Texasu do ceny 5000 dolarů, ve Vermontu do 500 dol.) nebo konečně kombinací obou method (na př. v Alabamě 160 akrů v ceně do 2000 dolarů). Přes to spadají homesteady americké pod hledisko ochrany proti exekucím, neboť jsou prostředkem zabezpečujícím jisté existenční minimum, a nesluší je tedy prostě stotožňovati s tak. zv. kmenovými statky staršího práva. Spočívá v nich zároveň nepřímý pro-

středek proti předlužení. Praktickými jsou takové předpisy v první řadě pro země, v nichž poměrný rozsah statků jest značný a zadlužení dosud skrovné, jako bylo ve Spojených obcích v čas zavedení těch zákonů, jež výslovně stanovily, že na dluhy před tím kontrahované vztahu nemají.

4. Mnohým dále sahají návrhy, které směřují k tomu, aby znova bylo možno pokládati selské statky za nedílné, jen do určité míry zadlužitelné (kmenové statky, selské fideikomissy a jinak podobné zvané, též ač nesprávně „domoviny“, Heimstätten). Návrhy v tom smyslu byly z mnohých stran již učiněny, předpokládají však vešměs, že bylo by zřízení dobrovolné jen při určitém rozsahu pozemkovém resp. výnosovém dovolené, a že by zvláštní právní vlastnosti statků takových ve veřejné knize byly vyznačeny. Naprosto nutným by bylo stanovení nedílnosti a nezadlužitelnosti (vyjímajíc meliorační dluhy) při statcích rolnických, jejichž dluhy by se způsobem v předešlém šu naznačeným podrobily regulaci, dokud by tato nebyla dokončena.

Poznámka. Aristokratickou formou kmenových statků jsou velkostatky prohlášené právně za celistvé a nedílné, objevující se v podobě tak zv. rodinných fideikomissů. Příčiny jejich utvoření nebyly hospodářské, nýbrž politicko-stavovské.

Z národohospodářského stanoviska přítomné doby lze proti nim namítati, že bývá někdy velikost jejich překážkou intenzivního hospodářství, ohled na ostatní dědice překážkou nákladnějších investic atd. Naproti tomu stojí výhoda, že fideikomisním svazkem bývají stříženy zpravidla značné komplexy lesů, jejichž celistvost, žádoucná v prospěchu obecním, se tím zabezpečuje. Zřízení fideikomissů právem stěžuje se zvláštními podmínkami (v Rakousku třeba říšského zákona); neboť sluší zabrániti nebezpečí přílišného tvoření latifundií.